

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ВНЗ

У статті розглянуто сутнісний зміст поняття компетентності у студентів ВНЗ, наукові праці, присвячені цій проблемі.

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, компетенція, компетентнісний підхід, природа компетентності.

Зміна освітньої парадигми сьогодення визначає потребу введення поняття компетентності. Така необхідність зумовлена загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції, глобалізацією світової економіки, стандартизацією європейської освіти на засадах Болонської угоди. Відповідно до змін у світовій ринковій економіці та господарстві сьогодні зростають вимоги до фахівця, які забезпечують конкурентоспроможність на ринку праці, успішність у професійній самореалізації й кар'єрі. У таких умовах якісна професійна освіта має забезпечувати формування сукупності інтегрованих знань та вмінь, досвіду, якостей особистості – професійну компетентність фахівця.

Таким чином, завданням вищої школи є підготовка компетентного фахівця, здатного ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, розв'язувати типові й проблемні завдання у власній професійній діяльності.

Знання нині виступають лише потенціалом, яким має володіти фахівець, головною є результативність діяльності спеціаліста в конкретних умовах, тому одним із напрямів модернізації освіти є запровадження та реалізація компетентнісного підходу в навчанні. Компетентнісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнього процесу та спрямовується на формування у випускника готовності ефективно організувати внутрішні (знання, уміння, цінності) та зовнішні (інформаційні, людські, матеріальні) ресурси для досягнення поставленої мети.

Визначальною категорією компетентнісного підходу в освіті є поняття компетентності, яке досить плідно розробляється і різнобічно розглядається, проте до цих пір не має однозначного змісту і визначення.

Природа компетентності хоч і є продуктом учіння, але вона не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, не стільки “технологічного”, скільки особистісного його зростання, цілісної самоорганізації і синтезу діяльнісного та особистісного досвіду.

Поняття “компетентність”, “формування компетентності” ввійшли до вітчизняної педагогіки, як зауважують О.І. Пометун та І.О. Зимня, із західної педагогічної термінології.

Питаннями педагогічної компетентності займалися такі дослідники, як В.І. Байденко, М.С. Головань, Е.Ф. Зеєр, І.О. Зимня, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, Дж. Равен, Г.К. Селевко, Ю.Г. Татур, А.В. Хуторської, В.В. Ягупов та інші, але єдиного підходу так і не вироблено. Кожен автор пропонує свої підстави і точку опори в описі цього феномену.

Мета статті полягає в розкритті сутності і змісту компетентності, дефініції “ключова компетентність” на основі системного підходу.

На сьогодні існує достатня кількість визначень, що розкривають сутність поняття “компетентність”.

У Великому тлумачному словнику української мови “компетентний” визначено так: “1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний” [1, с. 560].

Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як: “сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію”, запропоноване С.У. Гончаренком [12, с. 149].

Формування компетентності під час навчання на перше місце ставить не інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми в різних сферах.

Професор Е.Ф. Зеєр визначає компетентність так: “...сукупність знань, умінь, досвіду, відображена в теоретико-прикладній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності” [6, с. 50].

Компетентність, на думку науковця, проявляється як синтез когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду. При цьому розглядаються такі види компетентностей:

- компетентність у галузі самостійної пізнавальної діяльності, що базується на засвоєнні способів набуття знань із різних джерел інформації;
- компетентність у галузі громадянсько-суспільної діяльності (виконання ролі громадянина, дослідника, споживача);
- компетентність у галузі соціально-трудової діяльності (уміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах та етиці трудових взаємовідносин, навички самоорганізації);
- компетентність у побутовій сфері (враховуючи аспекти власного здоров’я, сімейного побуту тощо);
- компетентність у галузі культурно-дозвіллевої діяльності (вибір шляхів і способів використання вільного часу, що культурно і духовно збагачують особистість) [6, с. 51].

Згідно з трактуванням професора В.В. Ягупова, компетентність – це “підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності” [16, с. 6].

Компетентність як результат навчання порівняно з іншими результатами має такі особливості:

- є інтегрованим результатом;
- дає змогу вирішувати цілу групу завдань (на відміну від елемента функціональної грамотності);
- існує у формі діяльності, а не інформації про неї (на відміну від знань);

– переноситься (пов’язана з цілим класом предметів впливу), вдосконалюється не шляхом автоматизації і перетворення в навички, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями;

– через усвідомлення спільної основи діяльності розвивається компетенція, а сам спосіб дій входить у базу внутрішніх ресурсів (на відміну від умінь);

– проявляється свідомо (на відміну від навички).

Член Російської академії освіти, психолог І.О. Зимня виділяє три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті:

1) 1960–1970 рр. – характеризується введенням у науковий обіг категорії “компетенція” і створенням передумов розмежування понять “компетенція” і “компетентність”;

2) 1970–1990 рр. – вирізняється використанням категорій “компетенція” і “компетентність” у теорії і практиці вивчення мови, спілкування, а також щодо аналізу професіоналізму фахівців в управлінні, керівництві та менеджменті;

3) початок 1990-х р. – проводяться дослідження компетентності як наукової категорії щодо освіти [7, с. 34–42].

Поняття “компетентність” науковець трактує як набуту характеристику особистості, тобто як здатність особистості приймати самостійні рішення та діяти, спираючись при цьому на набуті знання і досвід. Інакше кажучи, компетентність розглядається як активний прояв компетенції, тобто як поняття, що є ближчим до “знаю як”, ніж “знаю що” [7, с. 38].

Широке визначення поняття “компетентність” подає І.А. Зязюн, який розкриває його в соціально-педагогічному контексті та вважає, що “компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти” [9, с. 11]. “Компетентність як властивість індивіда існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей тощо” [7, с. 17].

Спроби визначити зміст поняття “компетентність” здійснювали багато авторів. Науковці переконані, що компетентність – це насамперед готовність людини до певного виду діяльності та наявність у неї певного досвіду. Компетентність вони трактують як:

– “... не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації” (Н.Г. Ничкало) [4, с. 96];

– “...інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності” (Г.К. Селевко) [13, с. 139];

– “...володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до цієї компетенції й предмета діяльності” (А.В. Хуторської) [15, с. 60].

У результаті аналізу терміна “компетентність” виділено чотири основні підходи до його трактування.

Перший підхід полягає в тому, що компетентність характеризується через категорію “здатність”, а саме:

– “...компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значущість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення” (Ю.Г. Татур) [14, с. 12];

– це таке явище, яке “складається з великої кількості компонентів, багато яких незалежні відносно один від одного, деякі компоненти належать скоріше до когнітивної сфери, а інші – до емоційної. Ці компоненти можуть замінювати один одного як складові ефективної поведінки” [5, с. 253]. При цьому “види компетентності” – це “мотивовані здібності” (Дж. Равен) [5, с. 258].

Другий підхід до визначення терміна “компетентність” розглядається як сукупність якостей особистості: компетентність – це інтелектуально й особистісно зумовлений досвід професійної діяльності людини, знання, на базі яких вона здатна використовувати компетенції (І.О. Зимня) [8, с. 18].

На думку М.С. Голованя, компетентним можна стати, опановуючи певні компетенції і реалізуючи їх у досвіді конкретної діяльності, що можна вважати третім підходом до визначення цього терміна [3, с. 30].

Четвертий підхід характеризується тим, що компетентність розглядають як таку, що проявляється в діях. Прихильники цієї точки зору розглядають компетентність як міру освітнього успіху особистості, що проявляється в її власних діях у певних професійних ситуаціях. Компетентність – це здатність робити щось добре, ефективно в широкому форматі з високим ступенем саморегуляції, самооцінки, з швидкою реакцією на динаміку обставин і середовища (В.І. Байденко) [2, с. 2–4].

Ми згодні з думкою, що компетентність – це: здатність реалізувати свої знання, вміння, досвід для успішної діяльності в професійній сфері, вирішувати ситуаційні завдання, виконувати певні види робіт; сукупність досвіду і якостей студента; володіння компетенціями; прояв компетентності в діях у певних важливих ситуаціях.

Компетентність є похідною від компетенції і таким чином характеризує індивідуальну специфіку кожного окремого суб’єкта як носія компетенції. Визначається вона як: вимірюване вміння, здатність, знання або поведінкова характеристика, що необхідні для успішного виконання певної роботи. Компетентна людина володіє певними компетенціями, тобто обізнана з певних питань.

У наведених вище визначеннях поняття “компетентність” спостерігаються деякі відмінності, але вони не принципові. З урахуванням трактування поняття “компетентність” науковці пропонують такі дефініції ключової компетентності. На їх думку, ключові компетентності – це:

- найвагоміші й найбільш інтегровані компетентності (О.В. Овчарук [10, с. 8]);
- компетентності, що стосуються загального (метапредметного) змісту освіти (А.В. Хуторський [15, с. 63];
- об’єктивна категорія, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини (О.І. Пометун [11, с. 67]).

У науковій літературі існують різні визначення поняття “ключова компетентність”, які не суперечать одне одному і дають можливість всебічно охарактеризувати цей багатоаспектний феномен. Основні ознаки ключових компетентностей О.І. Пометун визначає так:

- поліфункціональність: дають можливість вирішувати різноманітні проблеми в різних сферах особистого й суспільного життя;
- надпредметність і міждисциплінарність: застосовують не тільки у вищій школі, а й в інших галузях життєдіяльності;
- багатовимірність: охоплюють знання, інтелектуальні розумові процеси, навчальні та практичні вміння, творчі здібності, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінку тощо [11, с. 67].

При пошуку основних або пріоритетних компетентностей звертаються до поняття ключових компетентностей, що характеризує універсальні компетентності широкого спектра, створюючи при цьому основу для формування компетенцій більш специфічного вживання.

Необхідність модернізації вищої освіти дає змогу виділити такі ключові (базові) компетентності випускника ВНЗ:

- прийняття активної життєвої і професійної позиції;
- орієнтація на професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації;
- освоєння основних професійних навичок та практичних умінь у професійній сфері;
- формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам;
- досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури.

Компетентність визначає якість і рівень професійної готовності до діяльності, яка виражається в характері праці, здатності в умовах різних труднощів знаходити ефективне рішення проблем, що виникають. Підвищення компетентності пов’язане із самоаналізом і самооцінкою особистості, які є внутрішнім стимулом професійного самовизначення.

Отже, аналіз змісту визначень поняття “компетентність” показує, що практично кожне з них включає як основні характеристики, знання, так і досвід у певному виді діяльності. Компетентність формується, ро-

звивається і проявляється в процесі конкретної діяльності, а не абстрактної.

Як бачимо, склалася досить неоднозначна ситуація щодо питання змісту поняття “компетентність”, що свідчить про недостатню розробленість цього поняття в сучасній освітній системі.

На нашу думку, компетентність набуває важливого значення для людини, яка бажає гідно існувати, характеризує особистість, яка здатна приймати рішення при розв’язанні ситуаційних проблем, спираючись при цьому на набуті знання, вміння та досвід, і є якістю, необхідною для успішної фахової діяльності особистості.

Жодний ВНЗ не може навчити своїх випускників усьому і на всі випадки життя, але він може і зобов’язаний бути компетентним, озброїти їх досвідом і методами наукового пізнання, щоб можна було швидко і якісно засвоювати нову інформацію, поповнювати знання і розширювати теоретичний світогляд.

Висновки. Таким чином компетентність випускників сьогодні розглядається як результат і продукт діяльності вищої школи, як конкурентоспроможний товар на ринку праці, а також як важлива складова формування репутації певного вищого навчального закладу. Зміна парадигми вищої освіти на основі компетентнісного підходу ставить за мету перенесення акцентів з організації навчального процесу на його кінцевий якісний результат. Компетентність випускника – це його здатність успішно виконувати свої функціональні обов’язки за місцем навчання.

Компетентність визначає здатність випускника ефективно, якісно й безпомилково виконувати свої функції та обов’язки як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно освоювати нове і швидко адаптуватися до умов, що змінюються.

Отже, ми вважаємо, що компетентність визначається як:

- поєднання, набір знань, умінь, навичок;
- здатність діяти на основі здобутих знань;
- можливість ефективно виконувати певну функцію;
- необхідність адекватно володіти ситуацією.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
2. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) : материалы ко второму заседанию методологического семинара / В.И. Байденко. – М. : Изд. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 19 с.
3. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / Микола Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
4. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.

6. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образов.: компетентностный подход : учеб. пособ. / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Э.Э. Симанюк. – М. : Московский социолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
8. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И.А. Зимняя // Профессиональное образование. – 2006. – № 2. – С. 18.
9. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. – К. ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 234 с.
10. Овчарук О.В. Развитие компетентного подхода: стратегические ориентиры международной спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 6–15.
11. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентного підходу в українській освіті / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 66–72.
12. Професійна освіта : словник : [навч. посіб.] / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
13. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация / Г.К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
14. Татур Ю.Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования : материалы ко второму заседанию методологического семинара / Ю.Г. Татур. – М. : Исследов. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 18 с.
15. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
16. Ягупов В.В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В.В. Ягупов, В.І. Свистун. – К. : Наукові записки, 2007. – Т. 71: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3–8.

Голдиш Н.М. Сущностное содержание понятия компетентности выпускников вузов

В статье рассмотрено смысловое содержание понятия компетентности студентов ВУЗов, научные работы, посвященные этой проблеме.

Ключевые слова: компетентность, ключевые компетентности, компетенция, компетентностный подход, природа компетентности.

Goldish N. The essential content of the concept of competence of graduates

In article the semantic essence competence at students of higher schools, the scientific works devoted to this problem are investigated.

Key words: competence, key components of competence, competency, competence approach, extraction of competence.